תלמוד בבלי · ראשונים · ריי״ף · מפרשים · מלחמת השם

מלחמת השם על ברכות

רבנו משה ב"ר נחמן [הרמב"ן]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלחמת השם על ברכות

רבנו משה ב"ר נחמן [הרמב"ן]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלחמת-השם-על-ברכות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 4
דף ו: 9
דף ט. 12
דף יב. 13
דף יג. 15
דף טו: 16
דף טז. 17
דף לד. 17
דף לה: 18
דף לו. 19
דף לט. 19
דף מג: 21
דף מד. 21

דף ב.

כתוב בספר המאור תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר פעמים שאדם קורא את שמע שתי פעמים בלילה וכו'. איכא דמתני לה להא דרבי אחא בר חנינא אהא דתניא ר"ש בן יוחאי אומר משום ר"ע פעמים שאדם קורא את שמע שתי פעמים ביום כתב עלה הרב אלפסי ז"ל הני כולהו הלכתא נינהו וכולהו כדכתיבא בהלכות ואנן קשיא לן בדברי הרב ז"ל היכי מזכי שטרא לבי תרי דהא הלין תרתי ברייתא דרבי שמעון פליגי אהדדי עד וכברייתא בתרייתא קיימא לן משום דפסק אביי לק"ש כותיקין:

אמר הכותב ותמה על עצמך אי הכי היכי לא רמינן דר"ש אדר"ש ואי איכא לדחויא לקשי ולפרוק הא דידיה הא דרביה דהכי הוא אורחא דתלמודא בכל דוכתא ותו תיקשי דר"ע אדר"ע דהכא תניא לאחר הנץ החמה ולקמן תניא ר"ע אומר כדי שיכיר בין חמור לערוד ועוד מה זו סמיכה שסמך על דברי אביי שלא לצאת בק"ש של יום קודם לזמן הזה הא ודאי טעמא דאביי כטעמא דברייתא דקתני כדי שיהא סומך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום והכא קאמר לתפלה מאימתי זמנן בשחרית כאחרים דהא פסקי' כותיהו אבל בק"ש עדיין צריך לאחר עד כדי שיהא גומרה עם הנץ החמה ויתפלל ביום דשמעת מינה בהדיא דמשום דבעינן תפלה ביום הוא וקרא נמי דרבי זירא לתפלה הוא וכדמוכח נמי בפ' תפלת השחר והא ליתא ודאי אלא בלכתחלה אבל אם התפלל משעלה עמוד השחר אין צריך לחזור ולהתפלל דתנן תפלת השחר עד חצות וכדתניא השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע ועומד ומתפלל ואפילו לר"ש בן אלעזר דפליג עלה הא פירשו בגמרא משום דמסמך גאולה לתפלה עדיף ליה הא לאו הכי זמן תפלה הוא מעתה אם קרא ק"ש והתפלל קודם הנץ החמה יצא ועוד שהדבר ידוע מכמה מקומות שבגמרא שאם לא סמך גאולה לתפלה יצא ובין שבטל בשוגג ובין שבטל במזיד. וכיון שכן לאביי שאין זמן הנץ החמה לק"ש אלא משום שיסמוך גאולה לתפלה ויתפלל עם השמש אם קרא ק"ש קודם הנץ החמה ולא התפלל עד לאחר הנץ החמה דבר ברור הוא שיצא אלא שלא קיים מצוה כלומר סמיכת גאולה לתפלה ולא עוד אלא שצורת הגמ' מוכחת שכך היה מנהג חכמים שלא לסמוך גאולה לתפלה שהרי אמרו אדם גדול הוא ושמח במצות הוא זימנא חדא סמך גאולה לתפלה ולא פסק חוכא מפומיה ועוד אמרו אינו ניזק כל אותו היום אמר רבי זירא אנא סמכי והרי דבר גדול הוא אפילו לאדם גדול שהרי המלך חזקיה התפאר בעצמו ותלה בזכותו מפני זה הוא נראה שהוא שבח גדול ודבר שאי אפשר לקיימו בכל יום לפי שאין אדם יכול לכוין ולקרות בכדי שיגמור עם הנץ ולהתפלל מיד ביום והיו מקדימין וקורין ק"ש ולא היו רוצים להתפלל אלא עם השמש לפיכך לא

היו סומכין גאולה לתפלה והיו משבחין הסומך גאולה לתפלה ולא אמרו הקורא ק"ש בעונתה או המתפלל בעונתה משמע שהכל היו עושין כהלכה אלא שלא היו סומכין וכן כתב רבינו הגאון ז"ל אלא ודאי לא נאמרו דברי ותיקין אלא למצוה מן המובחר והרי לא אמר מאימתי קורין שמע בשחרית ותיקין אומרים משעת הנץ החמה או עם הנץ החמה ואי ס"ד לעיכוב לא משתמיט תנא דתני כולהו זמנין בערבין ובשחרין דניתני הנץ החמה במאימתי אלא בשבחן של ותיקין דברו חכמים ובא אביי לומר שלעולם יעשו כל אדם עצמן כותיקין כל שאפשר משום הכי אמר לק"ש כותיקין דבעי סמיכת גאולה לתפלה ובעי תפלה עם השמש כלומר סמוך להנץ מאחריו מיד והלכך הותיקין גומרים עם הנץ ושאינו יכול לכוון כן מתחיל עם הנץ וסומך תפלה להנץ בכל כחו וזהו סימן של נברשת של הלני לשאר עמא דבירושלים דכשניצוצין נתזין הימנה אחר הנץ החמה הוי וכן אמרו בירושלמי אפיסקא דמתני' עד הנץ החמה כדי שתהא החמה מטפטפת על ראשי ההרים וטעה בעל המאור בזה בגירסתו ובפירושו מ"מ למדנו שלא נאמר עם הנץ החמה אלא למצוה כותיקין ולכשיתקיים מקרא שכתוב ועמך כלם צדיקים יהו כל ישראל כותיקין ולא יהו לעולם נזוקין וכך שנויה בפרק תפלת השחר מצותה עם הנץ החמה ובתוספתא קתני רישא דההיא מאימתי קורין את שמע בשחרית אחרים אומרים כדי שיהא חבירו ברחוק ד' אמות ומכירו מצותה עם הנץ החמה כדי שיהא סומך לה תפלה ונמצא מתפלל ביום ובירושלמי נמי איתא אית תנוי תני בין זאב לכלב בין חמור לערוד אית תנוי תני כדי שיהא אדם רחוק מחבירו ד' אמות ומכירו אבל אמרו מצותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך לה תפלה נמצא מתפלל ביום א"ר זעירא אנא אמרית טעמא ייראוך עם שמש אמר מר עוקבא הותיקין היו משכימין וקורין אותה כדי שיסמכו תפלתן עם הנץ החמה כלומר שהיו מקדימין וקורין אותה קודם הנץ החמה כדי שיהו גומרין אותה וסומכין תפלתם עם הנץ החמה הא למדנו שלא אמרו הנץ החמה אלא למצוה מן המובחר לותיקין מקדים וגומר עם הנץ החמה ושאינו מכוין כל כך מתחיל עם הנץ וסומך כדפרישית אבל זמנה כמו ששנינו מאימתי קורין את שמע בשחרית וכו' וזה דבר פשוט ומפורסם ולא הוצרכנו לדברי רבי' אלא בזה שאמר דמודים חכמים לרבי שמעון דיוצא בה משעלה עמוד השחר בדיעבד ואין שיעורין באימתי קורין אלא לכתחלה ועוד ממקומו הוא מוכרע שהרי אף לר"ש משום ר"ע קודם הנץ יממא הוא והאי דנפיק ביה בליליא משום דאיכא מיעוטא דאינשי דגנו ההיא שעתא ואי משום דמיעוטא דגנו קרינא ביה בשכבך ונפיק בשל לילה ביום משום רובא דקמו לא קרינן ביה ובקומך למיפק בה לשל יום ביום ואם תאמר זמנו של זה לא זמנו של זה היה לו לצאת בשל יום דיום הוא

וזמן קימה הוא לרובא ולא ליחוש למיעוטא דגנו ומן התימה שאני תמה על דברי הרב רבי אפרים אלו המעותקים בספר הזה שהרי שנינו משנה שלימה אין קורין את המגלה בלילה וכו' עד הנץ החמה וכולן שעשו משעלה עמוד השחר כשר ש"מ כל דבר שמצותו ביום משעת הנץ החמה ואם עשה משעלה עמוד השחר כשר ומה חדוש נתחדש להם בק"ש ותפלה יותר משאר המצות שהאריכו עלינו את הדרך ועיקר זמנים הללו שתקנו חכמים לכל המצות כלומר משעלה עמוד השחר ועד צאת הכוכבים למדוה בגמ' בשלהי פ' הקורא את המגלה מדכתיב ואנחנו עושים במלאכה חצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים ומכאן למדו חכמים לזמן ק"ש בערבין בריש פירקין הא כל הדברים שוין אבל הרוצה לפרש שיהא כל דברי חכמים קיימים יסמוך על דברי רבינו הגדול ז"ל בזה וכך עיקרן של דברים שזמן ק"ש לקיים מצות חכמים עד חצות ואם עבר עליו חצות לילה בשינה או כפשיעה אחרת חייב מיתה אבל קורא הוא עד שיעלה עמוד השחר ואפילו לכתחלה דודאי לילה הוא לכל דבר משעלה עמוד השחר נעשה יום לכל דבריו ואעפ"כ כיון דכתב רחמנא בשכבך ולא כתב בבקר ובערב היה ר' שמעון אומר משום ר"ע שיוצא ידי חובתו של לילה בדיעבד דהא איכא אינשי דגנו בההיא שעתא ואע"ג דמיעוטא הוא כיון דאפקיה רחמנא בלשון יחיד משמע בשכבך דידך כדדרשינן בפ' היה קורא בלכתך דידך וכיון דאיכא אינשי דגנו ואיהו נמי לא קרא עדיין מצי קרי עד הנץ החמה ומכאן ואילך ליכא דגני ואי משום בני מלכים נעורין הם במטתן ואינן רוצין לעמוד עד שלש שעות ואפשר שלא אמרו כן אלא כשבטל באונס והיינו דקתני שתי פעמים ביום ופשטי' בגמרא לעולם יממא הוא כלומר שאין זמנה של ק"ש דערבין אלא באונס וכדתניא הלל שבלילי פסחים ואכילת פסחים וק"ש של ערבית מצותן עד שיעלה עמוד השחר ואיתוקמא כר"ע ואפשר דרבי שמעון משמיה דר"ע לכל אדם היה אומר שיצא בכל דיעבד ואפילו ביטל במזיד אלא שלא סמכו חכמים על דבריו אלא בשנאנס והיינו בשעת הדחק כדאסיק בגמ' הא בלא אונס הלכה כרבן גמליאל דמתני' כדרב יהודה אמר שמואל דלא אשכחן אמורא דפליג עליה והכי פסיק קמאי רבינו האי ור"ח והכי אמר רבי יצחק בן גיאת משום דכולהו רבואתא וזה כענין שאמרו בירושלמי הלכה כר' יהושע בשכירו וכי יש הלכה בשכירו אלא כך היא הלכה ולמה אמרו בשכירו כדי שיהא אדם מזרז עצמו לקרותה בעונתה ודוגמת זה בגמ' דילן בפ' תפלת השחר אמר ר' יצחק אמר רבי יוחנן כגון שבטל במזיד אף כאן אין שעת הדחק ראיה לשלא מתוך דוחק וכיוצא בה במס' שבת פ' כירה אמרי ליה רב כהנא ורב אשי לרב הלכתא הכי אמר להו כדאי רבי שמעון בן יוחאי לסמוך עליו בשעת הדחק אלמא אין למדין

הלכה משעת הדחק והכי נמי מוכח בהדיא בפ"ק דנדה הלכך כיון שפסקו רב יהודה אמר שמואל הלכה כר' גמליאל סתם ומסקנא כדרבי יהושע בן לוי כדאי הוא ר' שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק אנן נמי הכי פסקי' במאי דמתפרש בגמ' ולא מפלגינן אמוראי אהדדי לחנם וזהו זמן ק"ש של ערבית אבל בשל שחרית משנה שלימה שנינו מאימתי קורין וכו' ואע"פ שהוא קורא ק"ש של ערבית עד הנץ משום דכתיב בשכבך וחיישינן למיעוטא דגנו מיהו ודאי משעלה עמוד השחר יום הוא לכל דינין שבתורה ומפני שאין זמנו ידוע לכל אמרו במילה וטבילה והזאה דבעי ספירה ביום הנץ החמה דבר שהוא ברור לכל שאם הקדים באלו פסל והמאחר אינו מפסיד כלום שאין הקדמתן מצוה וזמנן כל היום ולענין תמיד במקדש דכתיב בקר קבעו האיר המזרח שקדמתן מצוה וכלן לא אמרן אלא לכתחלה ולמצוה אלא לענין ק"ש דשחרית אע"ג דבעי' בקר ואינה כל היום כיון דכתיב בקומך ורובא דאינשי לא קיימי עד שיכיר אחד את חבירו ועוד מפני שקבעו פרשת ציצית בק"ש דכתיב וראיתם לו הסמוך לו מפרשינן לפיכך קבעו חכמים זמן קריאתה משיכיר בין תכלת שבציצית ללבן שבה וכדתניא בפ' הקומץ וראיתם וזכרתם ראה מצוה זו וזכור אחרת שתלויה בה ואיזו זו ק"ש דתנן מאימתי קורין את שמע בשחרין וכו' וטעמא מפורשת בירושלמי וראיתם אותו מן הסמוך לו ומפרש התם מאן דאמר כדי שיהא אדם רחוק מחבירו ד' אמות ומכירו כמ"ד בין תכלת ללבן כלומר דחד שיעורא הוא והקורא קודם לכן לא קיים מצוה וזו היא ששנו בברייתא במס' יומא הקורא עם אנשי משמר לא יצא ידי חובתו לפי שמקדימין וקורין קודם לזמן הזה ולא הגיע עדיין זמן פרשת ציצית ולא זמן ברכת יוצר אור שתקנו לפניה ואפשר וקרוב היה הדבר לאומרו דלרבנן לעולם לא יצא עד הזמן הזה ומשנה חתוכה היא מאימתי קורין בשחרין כמו שהיא חתוכה בערבין אלא שרבינו הגדול ז"ל מסמיכה על דברי רשב"י שהיה אומר בשעת הדחק או בדיעבד משעלה עה"ש יצא והיינו דקתני פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה ופרישו לה בגמרא לעולם לילה הוא כלומר לגבי ק"ש של שחרית לכתחלה אבל דיעבד יצא משום דמיעוטא דאינשי קיימי בההיא שעתא וכתיב בקומך בקומך דידך והך סברא שייכא לה בסברא דידיה דאמר משטיה דרביה דכי היכי דהתם חיישינן למיעוטא דגנו מדכתיב בשכבך אף הכא נמי חיישינן למיעוטא דקיימי מדכתיב בקומך וכל דכן הוא כדפרישית וליכא למימר כיון דהוא זמן ק"ש דשל לילה אם קרא לשל יום לא יצא שהרי משיכיר בין חמור לערוד זמן ק"ש הוא לר"ע או משהגיע זמן אחרים קורין ק"ש של שחרית ויוצא בשל ערבית ול"ד ז"ש בגמ' הא גופא קשיא אמרת ב"פ בלילה אלמא לילה הוא כלומר לענין ק"ש לילה הוא דבשכבך קרינן ביה וראוי

הזמן הזה לק"ש של ערבית ולא לשל שחרית והדר תני איפכא דאלמא יממא הוא ופריק לעולם לילה הוא כלומר לגבי ק"ש דאלו לכל דינים שבתורה ודאי יום הוא אלא לילה הוא לגבי ק"ש ויוצא הוא נמי בשל ערבית והאי דקרו ליה יממא לצאת בו לשל יום משום מיעוטא וכן פי' פירכא אחריתי ופירוקא לעולם יממא הוא שיוצאים בה לשל שחרית דשל יום ביום הוא והאי דקרו ליה לילה משום מיעוטא ולצאת בו בדיעבד משל ערבית ואנן השתא סמכינן אדר"ג בדיעבד ואדר"ש בתרייתא וכדפסק בה כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק דגמרא בהדיא הוא וכיון דשייכי מימרי דר"ש אהדדי סמך רבינו הגדול ז"ל בשל שחרית אדר"ש קמייתא אע"ג דלישנא בתרא דרבי אחא בר חנינא אדר"ש בתרייתא אתמר ועוד שלא מצאו מי שחולק עליו בשל שחרית אלא כל שיעורי חכמים לכתחלה הם כדפרישית וההיא ברייתא דמייתי בגמרא במס' יומא לא פליגי כלל דהא תלמוד אנשי משמר יוצאין בה ואנשי מעמד נמי לא היו מאחרים עד לאחר ג' שעות והכי משמע בירושלמי וכן היא באמת לפי שלא היו צריכין לאחר כל כך מפני סדר התמיד ובודאי שלא נשנית לר"א ואם אחר זמן ממש היו עושין לא היו יוצאין כלל והיאך אפשר שהיו אנשי משמר ואנשי מעמד מבטלין מצות ק"ש ואמת ויציב דאורייתא לגמרי והלא אפשר לאחר ולהקדים כדי לצאת ידי הכל אלא ודאי מאי לא יצא ידי חובתו שלא קיים מצוה כהלכה שאלו מקדימין וקורין קודם שיכיר בין תכלת ללבן ואלו מאחרין עד לאחר הנץ החמה ואפי' לר"י זמנה קודם הנץ הוי דהוא זמן קימה לאינשי חוץ מבני מלכים וכל לכתחלה בזמנים דרובא קרינן בין בשכובה בין בקימה וכדפ"ל ועוד משום תפלה כותיקין אבל לחזור ולקרות אין לנו ושנינו כיוצא בה כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ולא שיהא צריך לחזור ולאכול פסח מצה ומרור ורי"ץ בן גיאת ז"ל כתב כן לק"ש כותיקין והקורא לאחר שעלה ע"ה יצא שהרי אנשי משמר מקדימין וקורין דתניא הקורא עם אנשי משמר ועם אנשי מעמד לא יצא שאנשי משמר מקדימין ואנשי מעמד מאחרין פי' לא יצא ידי מצוה בזמנה שהרי אמרו מצותה עם הנץ החמה ע"כ דברי הרי"ץ ז"ל ודקא קשיא לך אי לא פליגי ברייתות אהדדי היכי אר"ש משמיה דנפשיה אחת קודם שיעלה ע"ה י"ל ללמד שאפילו תיכף ק"ש של שחרית לעמוד השחר יצא ולעולם לילה היא לשל ערבית כדקתני בלילה וכן ר"ש משמיה דר"ע בא ולמד שעד הנץ קורא של ערבית ושל שחרית אפילו לאחר הנץ החמה יוצא ידי חובתו להוציא מדברי ת"ק דמתני' דאמר עד הנן החמה וזה מספיק אבל העיקר שנ"ל שלא התירו לו חכמים שיהא קורא ק"ש של ערבית בבת אחת זו אחר זו אא"כ הנץ החמה בינתים או יעלה עמוד השחר והדבר הזה יש לו שחר ובו קיימנו דברי הרב הגדול ז"ל וזו שהוקשה

לבעל המאור ז"ל מההיא דתניא השכים לצאת לדרך מביאים לו שופר ותוקע וכו' אינה קושיא דהתם לאו שעת הדחק הוא לק"ש אלא לתפלה מעומד ולא ראו לדחות מפני תפלה זמן ק"ש קודם שיכיר את חבירו אבל היה מקום דחק לק"ש עצמה מקדים וקורא משעלה עמוד השחר ובירושלמי מצאתי דתני בשם ר"ש בן יוחאי פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים אחת לפני עמוד השחר ואחת לאחר שעלה ע"ה ונמצא יוצא ידי חובתו וכו' ושאלו הא ר"ג כר"ש בערבית אף בשחרית כן א"ר ייבה כיון דמר רבי זעירא תני אחוי דר' חייא בר אשי ודרב אדא בר חנא הקורא עם אנשי משמר לא יצא כי משכימין היו וזה נראה כסיוע לסברתינו שהקורא של שחרית קודם הזמן ששנו במשנתינו לדברי חכמים לא יצא ובריייתא דיומא פליגי על ר"ש וכדברי חכמים היא שנוי אלא כיון שאנו רואין אנשי משמר שיוצאין מפני צורך שעתן כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק ודיעבד ובני תלמוד ירושלמי כך נסתפק להן אם מודה ר"ג לדברי ר"ש לכתחלה או אינו סובר כך אלא דיעבד הא בדיעבד הכל מודים שיצאו כאנשי משמר וכן אתה מכיר מתלמוד זה שהם אינם גורסין בברייתא בלילה כמו שאמרם בגמרא שלנו ולפיכך השוו להם רבן גמליאל ור' שמעון מ"מ כלל הדברים לשל ערבית כר"ג היא וכר"ש בתרייתא בשעת הדחק כדאפסיק בגמרין בהדיא ובשל שחרית למצוה מן המובחר כותיקין וזמנה אפילו לכתחלה כמתניתין ובטלו מחלקותיו של בעלי המאור מזה:

דף ו:

ועוד מאי הוי עלה רב יוסף אמר האל הקדוש והאל המשפט ורבה אמר המלך הקדוש המלך המשפט והלכתא כרבה למיעבד הכי לכתחלה ואי שני לא מהדרינן ליה דלית לן ראיה מהכא לאהדוריה ודאמר רבה בר בר חנה משמיה דרב שמתפלל אדם המלך הקדוש והמלך המשפט בעשרה הימים שבין ר"ה לי"כ לכתחלה קאמר שמתפלל כך ורבי אלעזר אמר אם אמר האל הקדוש יצא בדיעבד ולא פליגי אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא:

אמר הכותב הא לא אפשר דאי לא פליגי היכי בעי בגמרא מאי הוי עלה הל"ל וכן אמר רבה ורב יוסף אמר מלך הקדוש מלך המשפט מדקא בעו הכי ש"מ פליגי ומספקא להו כמאן מקמאי עבדינן ואתו בתראי ופליגי בה פלוגתא חדתי ודכ"ע במלכות חתמי ודכ"ע לית להו דר"א דאמר יצא ועוד דלישנא דגמרא נמי דיקא דפליגי מדלא אמרינן[1]

[1] ודרבה לית ליה דר"א כצ"ל

הכי אר"א ואם אמר האל הקדוש יצא ואלו היה הלכה כר' אלעזר לא פסקו סתם כרבה המלך הקדוש המלך המשפט וכן פסק רב יצחק בן גיאת בשם גאונים ז"ל:
ועוד וכן נראה שיש שבוש בגרסא שלו מן הגמ' שלפי מה שמצינו כתוב בהלכות בענין פשיטא היכא דנקיט כסא דחמרא בידיה וכך נמצא כתוב בהן א"נ היכא דנקיט וכו' וזה שבוש דפתח בדשכרא וסיים בדחמרא לא איבעיא לן מעולם דהא פשיטא היא דאי כסא דשכרא היא דנקיט בידיה לא יצא עד ולא הוצרכתי לכתוב לך עיקר הגירסא כי ידועה וברורה היא בכל ספרינו ופי' הלכה תמצאנו על אופניו בפי' רש"י ז"ל:
אמר הכותב כבוד רבינו שלמה ז"ל יהא מונח במקומו שדבריו טובים לפי ספריו אלא שספרים משובשים גרמו לו לומר כן אבל אין בכל נוסחי הגאונים אדעתא אלא בדחמרא ובשכרא ואין הדברים נוחין שלא מצינו פסול במחשבה כגון זו ועוד שהברייתא קתני פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים ולא קתני פתח על דעת יוצר אור ואמר מעריב ערבים או פתח לומר מעריב ערבים ואמר יוצר אור דקתני הכל הולך אחר החתום אלמא בשפתח ואמר יוצר אור ממש נשנית וכן שנויה בירושלמי היה עומד בשחרית והזכיר של ערבית וחזר וחתם בשל שחרית יצא אלא כך פירשו ראשונים פתח בדשכרא וסיים בדחמרא כגון שאמר ברוך שהכל נהיה בדברו בפ"ה וכל השמועה מתפרשת כן. וכן כתבו רב האי ורבינו חננאל ז"ל אלא שיש חלוקה ביניהם בחלוף הגרסא וכבר מפורשת יפה בארוכה בפי' ר"ח לפי גרסתו אבל גרסת רבינו הגאון כגרסת רבינו הגדול בהלכותיו והוצרכנו לכתוב בכאן תורפה של הלכה כפי דעת שניהם ז"ל מפני מחלקותו של בעל המאור וכך היא הצעה של שמועה פשיטא היכא דנקט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשכרא הוא ובריך ברוך אתה שהנ"ב בפ"ה לפי שהרגיש מיד שכוס של יין הוא יצא בין דניזיל בתר פתיחה בין בתר חתימה שאפי' סיים בדשכרא נמי יצא אי נמי נקיט כסא דשכרא בידיה ופתח ובריך בפ"ה שהכל נ"ב יצא שהרי חזר בו מיד תכ"ד וסיים ברכתו כראוי ומפני שהוסיף בה לא פסל אלא שאמר הקב"ה ברא זה וזה אלא פתח אכסא דשכרא בדשכרא וטעה וחזר בו וסיים בדחמרא כגון שאמר שהכל נ"ב בפ"ה מאי בתר עיקר ברכה אזלינן ויצא שכבר השלים ברכתו כהלכה וחזרה בטעות שחזר וסיים שלא כראוי לא הויא חזרה לפסלה או דלמא אפי' בזו בתר חתימה אזלינן ולא יצא ת"ש דאמרינן שחרית פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים לא יצא פי' שבירך הברכה כולה ביוצר אור וחתם בא"י המעריב ערבים דהוה ליה נקט כסא דשכרא ופתח בדשכרא וסיים בדחמרא אבל פתח במעריב ערבים וברך כולה בשל ערבית וחתם בה בא"י יוצר המאורות יצא דהוה ליה פתח בדחמרא וסיים בדשכרא קתני מיהת רישא לא יצא ש"מ

בתר חתימה אזלינן וכדתני הכל הולך אחר החתום ופריק התם איכא ברכה בחתימה כלומר לעולם אימא לך בפתח בדשכרא אדשכרא אע"ג דסיים בדחמרא יצא לפי שכבר נשלמה ברכתו לגמרי ומאי דאמר בתר הכי מילי דכדי נינהו אע"ג דטעי בהו לית לן בה אבל בברייתא כיון שיש בה חתימה עדיין (מתורת ברכות) [מתורף הברכות] הוא וכל זמן ששינה לא יצא ומיהו בסיפא אע"פ ששינה בפתיחה יצא שהכל הולך אחר החיתום שיש בו ברכה ואם תקשה במה יצא במה שאמר בא"י יוצר המאורות והלא שנינו אין רשאי לקצר איכא למימר הא אם קצר יצא וה"נ מוכח בפ' כיצד מברכין א"נ דלא דמי ההוא דמצלי וטעי להיא דלא מצלי ולא טעי וזו אף לדברי רבינו שלמה ז"ל ואקשינן הא ניחא לרב י"ל הכל הולך אחר החתום שיש בו ברכה אלא לר' יוחנן מאי איכא למימר כלומר הלא עיקר ברכה בפותח ואי איכא לאיפלוגי משום ברכה (דבחתימה) [דפתיחא] איפכא מסתברא רישא יצא סיפא לא יצא והכל הולך אחר הפותח שיש בו מלכות אלא על כרחין לר' יוחנן ברכה שבחתימה אינה אלא כשאר תופסי ברכות והוה ליה כאומר בא"י אמ"ה יוצר אור ומעריב ערבים דהוא דומיא דשכרא וחמרא א"כ לר' יוחנן מאי פתח ומאי סיים דקתני אחתימה כלומר שפתח בחתימה בא"י יוצר המאורות המעריב ערבים דקתני לא יצא דהיינו בעיין ומפרקינן כדרבה בר עולא דאמר כדי להזכיר מדת יום בלילה כלומר לעולם כדשנינן (דאיכא) [דעיקר] ברכה בחתימה [היכא] דמלכות שבפתיחה אינו מעין חתימה בכולהו בתר חתימה אזלינן [ושאני הכא] שאינו אלא כמזכיר מדת לילה ביום ומדת יום בלילה הלכך רישא לא יצא דעיקר ברכה דערבית היא וסיפא יצא דשחרית היא ואיכא נוסחי דכתיב בהו לעיל שאני התם דהא בריך והכי נמי מפרשא כדאמרן וסיומא דנוסחא דגאון ז"ל ת"ש מסיפא וכו' מאי לאו לאיתויי הא דאמרן לא לאתויי דאכל נהמא ותמרי דה"ד כגון דאכל תמרי וקסבר דנהמא הוא אבל פתח ובריך בנהמא וסיים בדתמרי יצא ואפילו אמר הזן את הכל יצא דתמרי נמי מיזן זייני ואית דגרסי בה היכי דמי אילימא דאכל נהמא ופתח ובריך בדנהמא וסיים בדתמרא היינו בעיין וגרסת רש"י ז"ל גם היא עולה לנו בזה ואין לי להאריך ומה שאמר בעל המאור כי במקום הזה לא נתבררו דברי הרב כשפי' דין אכל תמרי ולא פי' דין אכל נהמא השמיט רבינו ז"ל דין אכל נהמא והוא למד מדבריו דכיון דקיי"ל כר' יוחנן דבעי מלכות בין שבירך בדנהמא וחתם בדתמרי בין שפתח בדנהמא וחתם בדתמרי בחתימה גופה היינו בעיין דשכרא ולא דמי לרישא דברייתא דהתם אמר בה מלכות כדאמרן וכן בירך בדתמרי וחתם בדנהמא לפום מאי דס"ד היינו סיפא ולפום דדחינן לא יצא והיינו נמי בעיין אלא מיהו כיון דספיקא הוא וברכת המזון דאורייתא ובכולהו צריך לחזור ולברך וזה ממקום

טעות לבעל המאור דהוא אמר בספיקא דאכל נהמא לא מהדרינן ליה ולכך נשמט זה מן ההלכות ולא פי' אלא מה שפירשו בגמ' וה"ה אכל תמרי והוצרך לפרשו ללמד דאפי' סיים בדנהמא יצא דתמרי נמי מיזן זיינין:

דף ט.

כתוב בספר המאור רמי ליה רב מארי בריה דבת שמואל לרבא וכו' ומסקנא לא קשיא הא בפרק ראשון הא בפרק שני הא פירוקא דרב מארי הוא דפריק לה ולאו רבא קאמר ליה ומפסוק ראשון ואילך פועלים עוסקין במלאכתן וקורין אליבא דרבא וההוא פרוקא דבמס' יומא אע"ג דאליבא דרב הוא דמפרקינן הכי ורב לית ליה כוונה אלא בפסוק ראשון אפ"ה לרווחא דמלתא הוא דמשני הכי:

אמר הכותב אם כן היכי נסיב לה קרא עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב דמשמע משום דמשוי ליה עראי לימא דמאורייתא לא יצא משום דכתיב שמע ועוד ההיא דאמר רב לא ירמוז ולא יקרוץ אי משום כוונה כיון דלא יהיב שיעורו בכמה מאי קא משמע לן מי איכא דלית ליה כוונה בק"ש מיהת בפסוק ראשון ומי לא הוה ליה לאשמועינן כוונה אחריתי אלא רמיזה וקריצה וא"ת קמ"ל שהמרמז והקורץ אינו מכוין וכי לזו הוצרכנו דבר ברור וידוע הוא אפילו לנכרי בשוק ובגמרא נמי הקשו גבי עוסקין במלאכה אלמא לא בעי כונה ולא הוצרכו להביא אותה מדרב אלא ודאי אפילו היכא דלא בעי כונה אסור לרמוז ולקרוץ ולעסוק בדבר משום שלא יהו מצות עראי עליו אלא שמפרשה ראשונה ואילך הקילו בה ואפשר שהטעם כמו שאמרו בירושלמי מה בין פרק ראשון מה בין פרק השני אמר רבי חנינא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה מעתה לא יקרא אלא אחד אמר רב עולא הראשון ליחיד והשני לצבור הראשון לתלמוד והשני למעשה או שמא מפני שאין חכמים מטריחין על האדם יותר מדאי ולפיכך לא גזרו בפרק שני שמדות חכמים בכל מקום כך היא וצורת השמועה שבמסכת יומא מוכחת שכל עיקר לא הביאו שם אותה הברייתא במסכתא יומא במקום שאינו מקומה אלא מפני שסמכו ענין לו לומר שלכך אסרו לרמז שלא יהו עליו מצותיה של תורה כדברי עראי תדע דהא קתני ודברת בם ולא בתפלה והא בק"ש נמי מדריש ליה דאי לדברי תורה בלחוד אינו ענין למעט תפלה וכך אמרו בירושלמי גבי שואל מפני הכבוד ומפני היראה עד כדון באמצע פרשה באמצע פסוק רבי ירמיה מרמז פי' מפני היראה והכבוד רבי יונה משתעי רב הונא בשם רב יוסף ודברת בם. מכאן שיש לך רשות לדבר בם ומכאן אמרו ולא בתפלה כלומר שאפילו מלך שואל בשלומו לא ישיבנו ועוד שכיון שהדברים אמורים לדעת רבא דלית

ליה כוונה אלא בפסוק ראשון אלמלא טעמא של רבינו ז"ל לא היו מתרצינן הא בפרק ראשון הא בפרק שני משום רווחא דמילתא דהא לאו רווחא דמילתא היא אלא דוחק דמילתא היא דמיבעי להו לאקשויי עלה ומי אית ליה לרב כוונה בפרק ראשון והא אמר רב יצחק בריה דרב שמואל בר מרתא משמיה דרב אמר שמע ישראל ונאנס יצא והכי אורחא דתלמודא בכל כה"ג אלא ש"מ אפילו לרב בכל פרק ראשון אסור לרמוז ולקרוץ ולעסוק בדבר אחר בעולם וזו היא דרך מחוורת באותה שמועה אבל כאן בפועלים יש לו דעת נוטה שאין הפירוק הזה אלא לדעת הסובר כל הפרשה כולה בכוונה הא לדברי רבא פסוק ראשון בטלין מכאן ואילך עוסקין במלאכתן שאין מטריחין על הפועלים אלא לצאת ידי חובה בלבד ומכאן ואילך קרוב לאונס חשיב ורבא דשתק ליה לרב מארי משום דקביל פירוקא ואע"ג דלא קביל שיעוריה אלא כיון שרבינו ז"ל השוה המדות אנא בהדי תרגומא דסבי למה לי גבי פועלים נמי לא אמרינן להו לשוויה נפשייהו ולא אותי קראת יעקב ורבא קבולי קביל לפירוקיה דרב מארי מיניה לגמרי וכן בבהמ"ז אין עוסקין במלאכתן ומברכין שהרי אמרו כאן מברכין לאחריה שתים ואלמלא מפני ביטול מלאכה ודאי שהיו מברכין ארבע כתקונן וכך אמרו בירושלמי תני לא יהא מרמז בעיניו וקורא ותני כן הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית הרי אלו מברכין ברכה הראשונה וכוללים של ירושלים בארץ וחותמין בארץ ואם היו עושין עמו בסעודה או שהיה בע"ה אוכל עמהם הרי אלו מברכין ארבע אמר ר' מונא ז"א שאסור לעשות מלאכה עד שעה שיברך ולכן אמרינן יעשה מלאכה ויברך הא למדנו שהמברך אסור לעשות מלאכה וכן השומע מן המברך שאלמלא כן היו מברכים ארבע או היה בע"ה מברך ופועלים עסוקין במלאכתן ושומעין וכל זה כדי שיעשה המצות עיקר ולא יעשה עראי ומכאן אתה דן לק"ש כמו שמפורש בירושלמי אלא שהקלו בפרשה שניה בגמרתינו וכן פסק רבינו הגאון וכן כתוב בסדור מר רב עמרם ריש מתיבתא:

דף יב.

כתוב בספר המאור ונשים בבהמ"ז בעיא ולא אפשיטא ואינה מוציאה אחרים ידי חובתן דלמא דרבנן היא ולא אתיא דרבנן ומפקא דאורייתא וכו' והרי"ף לא פירש בזה כלום: אמר הכותב והלא פירש ואמר תפלה ומזוזה וברכת המזון דהוה ליה מצות עשה שלא הזמן גרמא וכל מ"ע שלא הזמן גרמא נשים חייבות הא משמע שהן חייבות דבר תורה והטעם שעליו סמך רבינו בזה משום דרבי יוחנן דאמר להוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן ומה שדחה בה בעל המאור דמאן דמחייב מדאורייתא בברכת המזון

אע"ג דלא אכל אלא שיעורא דרבנן מפיק למאן דאכל שיעורא דאורייתא דברי הבאי הם שכלל גדול אמרו כל שאינו מחויב בדבר אין מוציא את הרבים ידי חובתן והא לאו חומרא דרבנן היא אלא מלתא דטעמא היא ומדאורייתא היא דאין מוציאין מן הפטור על החיוב וכיון דמ"מ מן התורה אינו מחויב בדבר בכזית דגן היכי אתי דרבנן ומפיק דאורייתא ועוד דמסקנא בכמה מזמנין בכזית או בכביצה אסקה אביי בפ' שלשה שאכלו והוא מסקנא דשמעתא הכא ובפסחים דבקראי פליגי ר"מ סבר ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתייה ואכילה בכזית רבי יהודה סבר אכילה שיש בה שביעה הוי אומר בכביצה ושמעי' מינה דכזית וכביצה שיעורא דאורייתא הוא והכי נמי אפקה רב זביד בפרק יוה"כ ומוכח מיניה דכותבת הגסה שאמרו פחותה מכביצה והוא מסקנא דשמעתא נמי התם ועלה סמכינן ואידחי לה דחויין דאמרינן הכא בשמעתין כגון דאכיל שיעורא דרבנן דהוא כזית דלאו דרבנן היא אלא דאורייתא ובפחות מכזית לא מחייב כלל לא מדרבנן ולא מדאורייתא וממילא שמעינן מהא דתניא אשה מברכת לבעלה דנשים בברכת המזון דאורייתא וכדקס"ד בגמ' וא"ת בן לאביו תפתר כשמגיע לכלל שנותיו לפום גמרא דילן דלא קשיא להו בן לאביו בעיקר נוסחי ואע"ג דבירושלמי אוקמוה בעונה אחריהן מה שהן אומרין אנן לפום גמרין לא מתוקמא לן הכי דמאי באמת אמרו פשיטא ומעולם לא עלה על דעת בגמרא שלנו לומר כן וירושלמי נמי סבר לה דנשים בבהמ"ז דאורייתא אלא שאין מביאין ממנו ראיה לכאן ומגיהי ספרים הגיהו במיעוט נוסחאות ולטעמיך בן מברך לאביו אלא טעות היא דקטן אפילו הגיע לחינוך אינו מוציא אחרים אפילו בדרבנן כדתנן הכל כשרים לקרוא את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן וטעמא דמלתא משום דחינוך מצוה דאביו הוא ואיהו לאו בר חיובא הוא כלל וכן אמרו בהלל כשהיה מקרא קטן ורבינו הגאון ז"ל כתב עלה והא דחיאתא היא ומתני' קאמרה באמת אשה מברכת לבעלה ולית לאוקמא בשיעורא דרבנן ולאפוקי מינה שיעורא דאוריתא בלא ראיה אלא דבין בהא ובין בהא מברכת לו והכי ודאי משמע דדחויה היא דדחי לה רבינא לרבא לומר מהא לא תפשוט דאיכא למימר הכי וכדרב עוירא הא לדידן דלא קי"ל כדרב עוירא תפשוט כרבא ושמעתי שיש מן הגאונים שסמכו הדבר מההיא דאתמר בפרק שלישי רב אמר לא ברית ולא תורה ולא מלכות ברית לפי שאינה בנשים תורה ומלכות לפי שאינה לא בנשים ולא בעבדים ואם אינן חייבים אלא מדבריהם מה ראיה נשים ועבדים לעיקר ברכת המזון שבתורה וזהו דעת הגאונים וסמיכתן בדבר זה ואל תתמה שיש כיוצא בזה בתלמוד בעיות שלא נפשטו במקומן ובמקום אחר מתברר עיקרן שתים מהן בפרק השולח דאבעיא להו אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהן מאי טעמא אי משום

דוחקא דציבורא אי משום דלא נגרי בהו ולא אפשוט בדוכתא ואפשיט מההיא דתניא במסכת כתובות נשבית והיו מבקשין ממנה עד עשרה בדמיה וכו' וכן כתבו הגאונים שם ואחרת באותו הפרק מעוכב גט שחרור אוכל בתרומה או לא ולא אפשיטא כלל ובמסכת כריתות אמרו קסבר מעוכב גט שחרור אוכל ועוד בפרק החובל ביישו ישן ומת מהו ולא איפשיטא ובפ' אלו הן הנחנקין אמר רב ששת ביישו ישן ומת פטור וכך היא גרסתו של רבינו שלמה שם ובפרק אין בין המודר אבעיא להו כהני שלוחי דידן הוו או שלוחי דרחמנא הוו ולא אפשיטא ובמסכת קדושין ובמקומות אחרים אמר רב הונא בריה דרב יהושע הני כהני שלוחי דרחמנא נינהו ולא אפשיטא מינה בדוכתא ובגמ' עצמה בפ"ק דערכין דמי ראשי לגבי מזבח מהו נדון בכבודו תיקו והתם אתמר בשמעתא דלעיל והא מבעי מבעיא לך כי אבעיא ליה מקמי דשמעית להא מתניתא השתא דשמעית להא מתניתא לא אבעיא לי וכיוצא באלה סתומות ומפורשות רבות במקומות אחרים כ"ש בכאן שאין פשטא של בעיא זו אלא מסוגיות השמועות ודברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר:

דף יג.

ועוד ומה שכתב הרב ז"ל וצבור בין אדעתא דחובה בין אדעתא דרשות אסור כו' וכמה וכמה אין להם קץ:

אמר הכותב כבר תמנו חפש מחופש ולא נמצאו בתלמוד אלא אלו אשר הועתקו כאן מדברי רבינו אפרים ז"ל והתשובה מ"ש וכן מפרישם תחלה במותרות אינן אלא שהמזבח קונה שקלים שלו חובה וריוח שלם נדבה במסכת זבחים פרק טבול יום קרי ליה עולת הקדש הא אילו רצו והתנדבו בתחלה צבור אחד כל ישראל בעולת השותפין היא נקראת וטעונה סמיכה בכולה ואין נסכיה מתרומת הלשכה ותפלות כנגד תמידין תקנום ואין נדבה לצבור כיוצא בהם ומה ששנו בספרא שהיא באה נדבת צבור גם היא מן המותרות וכ"פ רש"י בפ' ויקרא ולדבריו של רבינו ז"ל הא דאיתמר בפ' מקום שנהגו ט' באב אינו כתענית צבור לנעילה ואקשי' והא א"ר יוחנן ולואי ומפרקינן התם חובה הכא רשות יכול היה לפרק התם ליחיד הכא לצבור אלא שלא נמנעו צבור מתפלת נדבה אלא שלא יורידו ש"צ לפני התיבה אבל צבור עצמן מתפללים הן ביחידים כל היום ולואי וט' באב אינו כתענית צבור לתפלת נעילה לא לשליח צבור דוקא משמע וזה חיזוק לדבריהם שלא תקנו תפלת ש"ץ אלא להוציא שאינו בקי ולא לנדבה:

דף טו:

ועוד וזה שכתב הרי"ף ז"ל אע"פ ששהה כו' והרב אלפסי סמך על הא דרב אשי ולדעתי אין בדברי רב אשי שום ראיה דלרוחא דמילתא קא מוקים דאפי' מאן דאית ליה בעלמא אם שהה וכו':

אמר הכותב ולא ניחוש לסבי שהרי בעל הלכות כתבה ורבינו הגאון ורבינו חננאל ורבינו כולם ז"נ הסכימו על ידיו ובודאי אין ללמוד תפלה מדין ק"ש והלל ומגלה שאין דנין חמור מקל להקל עליו ומצינו בכל מקום תפלה חמורה לענין הפסק שאפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפי' נחש כרוך על עקיבו לא יפסוק וצריכה אימה יתירה מק"ש כמו שמוזכר בכמה מקומות במסכתא זו וכן לענין היה צריך לנקביו הזכירו בשמועה זו תפלה ולא מצינו שהחמירו כך בק"ש ועוד שראיית הראשונים מדברי רב אשי ראיה גדולה היא ומה שדחה בעל המאור ז"ל דלרוחא דמלתא קא מוקים לה הפך האמת הוא שא"כ היה לו לומר איפכא דכ"ע שהה אינו חוזר אלא למקום שפסק והכא בהא קא מיפלגי כלומר דבין שהה בין לא שהה מר סבר חוזר לראש משום דגברא דחיא הוא ומר סבר למקום שפסק אי נמי לומר סתם הכא בהא קמיפלגי לאפוקי נפשיה מפלוגתא מדקא מוקים לה בדלא שהה וקאמר בהדיא דכולי עלמא שהה חוזר לראש ש"מ בסברא דקושטא קא מוקים לה דוקא בשלא שהה אבל שהה חוזר לראש ומעתה אם נאמר שהיא סברתו של רב אשי בכולהו שהייה בכדי לגמור את כולה שחוזרין לראש בין בק"ש בין בתקיעות הנה דחינו דבריו מכלל הלכה ואין ראוי לדחות דבריו כיון שהוא עיקר דמסקנא דגמ' בכל מקום ועוד שאפי' היתה סברתו של רב אשי כך לא היה ראוי להכניסם לרב חסדא ורב המנונא במחלוקת והל"ל סתם כדאמרן אלא ש"מ דהכי ס"ל דבתפלה דכ"ע שהה חוזר לראש ואפי' לרבי יוחנן דתקיעות וחלוק דין ק"ש ודין תפלה בזה כמו שחלוק במקומות אחרים ומי שמפרש דכ"ע שהה חוזר לראש בכאן דגברא דחיא הוא כיון ששהה כל כך קודם שיכלו המים אין בדבריו טעם דלמ"ד גברא דחיא הוא אין לחלוק בשהה לשלא שהה אלא כשוהה בעלמא ואין לנו בכל התורה נדחה שהוא חוזר ונראה לשיעורין אלא כל שנדחה רגע א' כנדחה ק' שנים וכ"ש בכאן שטעם הדחיה מפני שהתפלל ולא בדק ואירע לו כך שתפלתו תועבה ועוד דמאי דאיתמר בהא לימא בהא קמיפלגי דמר סבר אם שהה כדי לגמור את כולו חוזר לראש ומ"ס למקום שפסק ודאי מעיקרא לאו משום מי ברכים אתמר אלא אתינן לאוקמוה בפלוגתא דתנאי ואמוראי דהלל מגילה וק"ש ותקיעות כלומר לימא כי היכי דפליגי התם פליגי בתפלה וכי דחיא נמי דכ"ע שהה חוזר לראש כה"ג קאמרי כלומר לאו תנאי שייכי הכא דבתפלה

דכולי עלמא שהה חוזר לראש ובדלא שהה פליגי בטעמא אחריתי שא"ת שהה בכאן דוקא חוזר לראש הל"ל דכ"ע בעלמא למקום שפסק והכא שאני ועוד דאכתי שהה ולא שהה מבעי ליה והוה ליה למ"ד למקום שפסק לפרשו ולמימר אם לא שהה חוזר למקום שפסק ואם שהה חוזר לראש משום דגברא דחיא הוא כלומר אע"ג דפליגנא עלך בלא שהה מודינא לך בשהה דגברא דחיא הוא ואע"ג דעיקר פלוגתייהו השתא לאו בדשהה ודלא שהה א"ה לא הוי ליה למסתמי סתומי אלא דכולי עלמא אפי' בלא שהה חוזר לראש ולפום הכי לא שייך למימר הכא אם שהה דטעמא דשהייה לאו משום מי ברכים הוא ולפיכך איתמר סתם דודאי פלוגתייהו בדלא שהה דוקא הוא ומשום מי רגלים אבל שהה לא איירי ביה הכא דאפילו בדלא דיחוי קים להו דשהה בתפלה חוזר לראש ולית ליה עיקר בפלוגתא דידהו הדין הוא סברא דקמאי וסברא מעליא הוא:

דף טז.

ועוד ובנוסחי הלכות הרב נמצא או ידיו מטונפות מבית הכסא וזו הנוסחא אינה נמצאת בכל ספרי מקומותינו:

אמר הכותב אבל נמצאת היא בספרי ספרד ופירושה לפי הנראה שהיו ידיו מטונפות מקנוח בית הכסא כגון שקנח באבנים מקורזלות של בית הכסא ואין בידו צואה אלא שהיא מאוסה ומטונפת ואין אדם אוכל בה לפיכך אמרו בטעמיה דרב הונא כל הנשמה תהלל שזה אין לבו ועיניו רואין צואה כלל ורב חסדא סבר כל עצמותי תאמרנה ואין היד הזו ראויה לומר שירה שדעתו של אדם אוננת ממנה וזה פירוש נאה:

דף לד.

כתוב בספר המאור להיכן כו' שזמנו עליו אבל מה שכתוב בהלכות במקום הזה בפירוש כו' וכמו שאנו רגילין לפרש הוא הנכון:

אמר הכותב ההרגל הזה מדברי ר"ש ז"ל יצא להם וזו מחלוקת ישנה היא מקצת הגאונים מפרשים כדברי רבי' ורב עמרם ומקצת הגאונים פירשו כמו שכתב בעל המאור ומן הדומה שאין פירושם נכון דהיאך עלה על דעתם שאם זמן עמהם יחזור לזמון והלא ידי זימון יצא ועוד היאך יזמן יחיד לבדו והרי אפילו לא יצא ידי זימון כגון שלשה שאכלו כאחת ונחלקו אין היחיד מזמן על ידי עצמו קל וחומר לשכבר זמנו והרי אפילו לשלשה שבאו משלש חבורות אמרינן לקמן דאי אזמון עליהו בדוכתיהו כלומר שזמנו חביריו לעצמן כשהוא יחיד לאחר שנחלק מהם פרח זימון מנייהו וליכא מאן דפליג וממתני'

גמרי' לה והיכי אפשר ליה לרב זביד משמיה דאביי לומר שהיחיד חוזר לזימון חס ליה למימר הכי והבא לפרש במי ששמע מקצת ברכת המזון ויצא לשוק וחזר טועה הוא שהרי לא הוזכר בכל השמועות הללו יצא לשוק באמצע ברכת המזון אלא ביצא לו בסוף זימון קודם ב"ה כל הדברים אמורין ועוד אין טעם למחלוקת זה בכאן שאפילו נאמר שהברכות מעכבות זו את זו ובשהה כדי לגמור את כולה אין מקום לזה בכאן והיו מפרשין זה בגמ' והנכון כדברי רבינו ור"ח ואדלעיל קיימינן דקאמרינן בין לרב נחמן בין לרב ששת דכולי נברך עד הזן חדא היא לפי שאילו כיון שבאמצע זימון שהוא אמצע ברכה מפסיק שמא צריך הוא לחזור לראש כדי לאומרה על הסדר ואמר רב זביד משמיה דאביי דהפסקה היא וצריך לחזור לראש אי משום דס"ל שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש וס"ל דברכת זימון מלתא באפה נפשה ולא בעי כדי לגמור כולהו ברכות אי משום שכך תקנו חכמים שיהא המברך חוזר ואומרה על הסדר כשם שכעונין גומרין אותה על הסדר בלא הפסק ורבנן אמרי למקום שפסק ואיפסיק הלכתא כוותיהו וכן עמא דבר:

דף לה:

ועוד ודאמר רבי יהושע בן לוי אע"פ שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף לעשרה הלכה היא אע"פ שלא כתבה הרב אלפסי ז"ל:

אמר הכותב וכי מחיצה מפסקת יש ביניהם ולמה לא ידחה שמעתתא דרבי יהושע בן לוי בכלל הזה כמו שנדחו בו שאר השמועות שבהלכה זו ואם מפני שאפשר לקיים את שתיהן אף ב' השמועות של רב הונא ושתים של ר' אמי אינן חולקות על דברי רב נחמן בקטן היודע למי מברכין ואין להם עסק זו בזו אבל כלן נדחו מן הכלל הזה לפי שלא משום דברי רב נחמן בלבד נדחו שמועות הללו דהא לא אמרינן לית הלכתא ככל הני שמעתתא דאמר רב נחמן אלא בעלי הגמרא היו יודעין שאין הלכה בכל אלו ואין קולא בצירוף אלא כדרב נחמן ודחו אלו וקיימו דברי רב נחמן וקבלת רבותינו הגאונים מכריע והם הסכימו שאין הלכה ככל הני שית שמעתתא וכן כתב רב חננאל בשם רבינו הגאון ז"ל וכן דחו בכלל זה דברי רבי יוחנן בקטן פורח ואע"פ שאמרו בגמרא תניא כוותיה יש לומר דקים להו בגמרא דלית הלכתא כי הא מתניתא אי נמי פורח אע"ג דלא ידע מ"מ כגדול דמי ובגדול לא בעי יודע למי מברכין כענין ששנינו לענין הנדרים תוך הזמן נדריהם נבדקין ולאחר הזמן אע"פ שאמרו אין אנו יודעין לשם מי נדרנו ולשם מי הקדשנו נדריהם קיימין אי נמי לשני קטנים נצרכא שלא אמרו מזמנין עליו אלא בקטן אחד אבל שנים עד שיהא פורח וכזה אמרו בירושלמי רבי סימון בשם ריב"ל לשני

קטנים נצרכא שאם היה קטן עושין אותו ספק ספק עושין אותו ודאי וזו תשובה על דברי בעל המאור בפירושו שכתב ל"ש קטן אחד ולא שנא שנים ושלשה וארבעה ולמה לא אמרו תשעה וקטן מצטרפין שאע"פ שאין הקטן מצטרף ולא שומע ולא עונה עמהן אין עושין אותו סניף. ומה ששנינו קטן קורא בתורה ומתרגם אבל אינו פורס על שמע ואינו עובר לפני התיבה דמשמע מעבר הוא דלא עבר הא אצטרופי מצטרף ההוא ביודע למי מברכין שמזמנין עליו בשלשה ואצ"ל בעשרה וכשם שמצטרף לאלו כולן כך מצטרף לעבור לפני התיבה ולפרוס על שמע אבל פחות מכאן אינו קורא בתורה ואינו מן המנין ובירושלמי נמי תני קטן וס"ת עושין אותו סניף רבי אבינא אמר אתפלגון רב הונא ורב יהודה תרויהון בשם שמואל חד אמר כדי שיהא יודע טיב ברכה וחד אמר כדי שיהא יודע למי הוא מברך גם זו ראיה שאף לעשרה בעי' יודע למי מברכין:

דף לו.

ועוד וממה שכתב הרי"ף ז"ל בהלכות היכא שטעה ולא הזכיר של ר"ח אומר ברוך אשר נתן נראה מדבריו דלא פליגי רב הונא ורב נחמן בטועה בראש חודש:

אמר הכותב וכן הוא באמת שלא נמצא להם מחלוקות בזו שאין לשון אין מחזירין אותו בכל מקום אלא שלא יחזיר למה שאמר כבר אבל להזכיר מכאן ולהבא מזכיר ובשמעתין נמי כי אמר רב נחמן דבשבת דלא סגי דלא אכיל מחזירין אותו הוצרך להעמידה בשפתח בהטוב והמטיב שחוזר לראש ליכא בכולה שמעתיה מאן דפליג מידי בהזכרה אלא בחזרה בלבד נאמרו הדברים ואין צורך להשיב בזה שאין מחזיקין במחלוקת חנם ומדברי רב אחאי משבחא לא למדנו כלום אבל מדברי שאר כל הגאונים למדנו וכן כתב רבינו הגאון שיש ברכת אשר נתן בר"ח ורבינו חננאל הסכים בה ובסדור מר רב עמרם גאון נמצא גם בזו סעד לדברי הרב ז"ל וכן בגדולות ובפסוקות:

דף לט.

כתוב בספר המאור הא דתניא היה מהלך חוץ למדינה וראה וכו' מכל זה לא הזכיר הרב אלפסי ז"ל כלום:

אמר הכותב אלו דברים וכיוצא בהן שומט אותן רבינו מפני הרחקת מציאותן ומנהגו ידוע בהלכותיו:

ועונין אמן אחר ישראל המברך ואע"ג דלא שמע והוא דלא אכיל כבר פירש בהלכות שהרי כתב משנתנו כפשוטה וכבר כתב שאין עונין אמן יתומה ומה שפירשו בירושלמי

עלה דהא מתני' בהם דמיחייב למברכה וכו' מינייהו שמעינן שכל המחויב בברכה וענה ולא שמע לא יצא וסתם לשון משנתנו בשמועה זו בשלא אכל היא ודרכו לקצר. ומה שכתב רבינו ז"ל בערבי פסחים אמר ליה רבינא לרבא שמעת מינה ברכה טעונה כוס ואמר ליה ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות וכו' למדנו שאין ברכה טעונה כוס ולא שיהא צריך כלל שזה לא נסתפק לבעלי הגמרא שהרי הזכירוהו כמה פעמים במשנה ובברייתא ובגמרא ועשו לו כמה מעלות טובות ואם אינה טעונה כוס למצוה למה הוזכר כלל כן. ועוד אמרו בו יצאתה בת קול ואמרה כוס של ברכה שוה ארבעים זהובים אבל פירוש טעונה כוס לקבוע חובה ולחזור עליו כדרך שמחזירין על המצות והיינו דדייקינן ליה ממתני' דערבי פסחים דקתני ולא יפחתו לו מארבעה כוסות של יין אפילו מן התמחוי וקס"ד שלא היה צריך אלא לשלשה ומשום ברכת המזון תקנו רביעי אלמא חובא הוא וממתניתין דהכא נמי שמעינן ברכה טעונה כוס מפני שמתירין לו לטעום קודם שיבדיל. ועוד שמצריכו להניח לאחר המזון אע"פ שלא אכל אלמא מחזירין על כוס לברכה כדרך שמחזירין עליו לקידוש והבדלה ומדברי ב"ה לא שמענו להטעינה כוס אלא למצוה לכתחלה שכך שנינו בא להם יין לאחר המזון וזו גירסת רבינו הגאון וכדכתיבא בהלכות ובפר"ח ואפי' לדברי מי שמשתבש וגורס לתוך המזון בא להם שנינו אבל לחזור עליו לא שמענו. ולב"ש אע"פ שבא להם אם רצה מברך על היין ושותה ואח"כ מברך על המזון שכבר מתחלתו על מנת לשתות בא אין צריך להניחו לאחר המזון דברכה אינה טעונה כוס וב"ה סברי כיון שכוס לברכה מצוה מן המובחר מניחו לאחר המזון ויוצא ידי שתיהן וכן נמי זו ששנינו וב"ה אומרים נר ובשמים ומזון והבדלה למצוה היא דהואיל וכבר אכל מסדרן כולן עליו תדע דהא לא מוכחינן מהא דברכה טעונה כוס לב"ש דהואיל והביא כוס לברכה לאחר המזון מזון עיקר ומשלשל הבדלה עמו וכ"ע מודו בהא דאי אמרת משום ברכה טעונה כוס קשיא מתני' דב"ש רישא אסיפא אלא ש"מ למצוה לדברי הכל טעונה כוס אבל לקבעו חובה אין לנו ומשמעתא דבערבי פסחים שמעינן דברכה אינה טעונה כוס דאמימרא דבתראי סמכינן וזהו דעת רבינו ז"ל ותמני דשמעינן מהא מתניתא שהשמיטה רבינו ז"ל כבר יצא בהן ידי כל אחת ואחת במקומה המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס מפורשת בהלכות פרק אין עומדין ושם בפרק ערבי פסחים וברכה טעונה כוס בערבי פסחים כמו שכתבנו וכוס של ברכה צריך שיעור מפורש בפ' המוציא יין ורמוז במקומות אחרים וטעמו פגמו וטעם מבדיל שתיהן שם בפרק ערבי פסחים ומברך צריך שיטעום שתי קדושות על כוס אחד בדלית ליה מתני' היא ובית הלל אומרים נר ובשמים מזון והבדלה:

דף מג:

כתוב בספר המאור אמר רב פפא הלכך נימרינהו כו' והפירוש ראשון שכתבנו הוא הנכון:
אמר הכותב לית ביה ממשא דהא ר' יוחנן מוסיף הוא כדקא אמרינן ורבי יוחנן מסיים בה וכיון שכן לא שייך למימר בהא הלכך נימרינהו לתרוייהו דהא כולה כר' יוחנן עבדינן ואי הוה צריך למפסק ביה מידי הוה ליה למימר דהלכה כרבי יוחנן אלא שעיקר הפי' כדברי רבינו ז"ל דר' יוחנן מסיים רוב ההודאות ומשמע ליה לשון רבוי כדכתיב ברוב עם הדרת מלך וברוב גאונך לפי רוב השנים ורוב בניו ואקשי' והא משמע נמי רוב ההודאות ולא כולן כדכתיב ורצוי לרוב אחיו ולפום הכי תירץ רבא אומר אל ההודאות ואתא רב פפא ואמר הלכך נימרינהו לתרוייהו רוב ההודאות ואל ההודאות דכיון דאמר אל ההודאות הרי פי' שאין רוב זה אלא לשון סגיאות ורבוי ומפני שכל טפה וטפה צריכה שבח והודאה צריך להזכיר בחתימה לשון רבוי מעין פתיתה זהו פירוש המימרא באמת.
וראיתי במקצת נוסחאות ברוך אל רוב ההודאות והוא נכון אבל לשון הספרים כולם שאמרו ברוך רוב ההודאות ואל ההודאות ושמא עשו רוב זה תואר כמו רב וכן מרוב אונים ואמיץ כח שהוא תואר על משקל ועוז פניו ישונא מעוז לתום דרך ה' ורבים כן:

דף מד.

ועוד כתב והא דא"ר הונא לא שנו אלא שאין לו כיוצא בהן וכו' מצאתי בהלכות הרב אלפסי ז"ל מכלל דכי קנה וחזר וקנה הואיל ועכשיו אין לו כיוצא בהן דברי הכל צריך לברך וזה כו' ולא כך היא הגירסא בספרים שלנו:
אמר הכותב אבל ספרי ספרד יותר נאמנין מספרינו ואף בפי' רבינו חננאל מצאתי הגרסא כדברי רבי' ז"ל ותרי לישני פליגי בהא דלישנא קמא אמר לא שנו אלא שאין לו כיוצא בהן מכלל דכל שאין לו צריך לברך אע"פ שקנה וחזר וקנה מדלא אמר שאין לו ולא קנה אבל יש לו או שקנה אין צריך לברך וללישנא בתרא עדיף לן לא קנה לברוכי עליה אע"פ שיש לו וגם זה מדוקדק ונכון. ומה שהשמיט רבי' ז"ל עובדא דרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע אינה השמטה שכבר כתב שהחיינו ושחלק מחכמתו ליראיו ולכתוב בהל' זו שאמר רבי חנינא בריה דרב איקא חשיביתו עלאי כששים רבוא אינו ראוי דהיא מילתא דלית לה פתרי אבל הוא מיסודי חכמה שרמז להם שראוי לברך ברכה זו על חכם גדול שנכללו בו כל הדעות כענין שאמר הכתוב ביהושע בן נון איש אשר רוח בו ודרשו בספרי שיכול להלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד שאין ברכת חכם הרזים אלא

מן הטעם המפורש בגמרא לפי שאין דעותיהם דומות והקב"ה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי והוא שאמר משה אלהי הרוחות כמדרש חכמים לפיכך אמר להם שראוי לברך ברכה זו על חכם גדול שהוא כללי בכל הדעות ובכל החכמות והוא שיהיה המברך כמותו חכם גדול מכיר בהן ובמראה פרצופותיהן שיש בהם מדות הללו והיא חכמתו של רבי ישמעאל דהיכלות ודהכרת פנים ולפיכך אמרו לו חכימת כולי האי ואפ"ה כיון דלא סליקא ליה שפיר דשלטא ביה עינא ונח נפשיה לא קי"ל כותיה ולא מברכין חכם הרזים אלא על אוכלוסא ואע"ג דחשיבי טובא שאין היחיד קובע ברכה לעצמו בשביל חכמתו וחכמת חביריו ובריתא קתני לאוכלוסא חכם הרזים וקתני לחכמי ישראל שחלק מחכמתו ולא מפליג אפילו ברואה רבי ישמעאל ורבי עקיבא ושמא גם הוא בשביל כבודו אמר להם ורצה נמי לרמוז להם שהגיע למדה הזאת ולא מצינו בגמרא שבירך ברכה זו. ולענין נכנס לכרך שמברכין שתים דאוקימנא בגמרא בכרך שאין דנין והורגין בו מסקינן עלה בנוסחי הגאונים אכרכין דקאמרינן אי דנין והורגין בו שפיר קא עבדי זימנין דלא משתכח דמילף עליה זכותא וקטלו ליה ולפיכך כתבה רבינו סתם וכן נוסחתו של בעל הלכות ראשונות ועוטר ישראל בתפארה: